

İnsan İlişkilerinde Önemli Bir Kur'an İlkesi: "Kötülüğü İyilikle Savmak"

Doç. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilin Dalı Öğretim Üyesi

akasapoglu@inonu.edu.tr

Özet

Kur'an'ın ahlâk alanındaki hedeflerinden birisi, "kötülüğü iyilikle savma" tutumunu kişiliğinin bir parçası haline getirebilmiş insanlar yetiştirebilmektir. Böyle bir karaktere sahip olmanın zorluğuna dikkat çeken Kur'an, mü'minin Allah'a olan imanı, ahirette karşılaşacağı ödüllerin motivasyonu sayesinde "kötülüğü iyilikle savma" kabiliyetini kazanabileceğine dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kötülük, iyilik, ahlâk, Kur'an.

Abstract

**An Important Principle Of Qu'ran In Human Relations:
" To Avoid Misdoing Bymeans Of Goodness"**

One of the aims of the Qur'an in the realm of ethics is to bring up persons who have made a part of their personality the attitude of "avoiding misdoing by goodness". Pointing to the difficulty of having such a character Qur'an puts emphasis on the fact that a believer, by means of his faith in God and by means of the motivations of the rewards he will meet in the hereafter, acquires the capacity of "avoiding the misdoing by means of goodness".

Key Words: Misdoing, goodness, ethics, Qur'an.

Giriş

Kur'an özelde dinî tebliğin, toplumu iman ve ahlâk ilkeleri doğrultusunda eğitip yönlendirmenin, genelde ise her türlü insan ilişkilerinin olumlu sonuçlar verebilmesi için birtakım yol ve yöntemler önerir. Kur'an'ın önerdiği bu tür yöntemlerden birisi de "kötülüğü iyilikle savma" ilkesidir. Kur'an'da bu ilkeye açık bir şekilde dört kez işaret edilir. Kur'an, bu âyetlerde, bir yandan iyiliği kötülükle savmak ilkesi yönünde mü'min bireyleri bilinçlendirip harekete geçirmeyi amaçlarken, diğer

yandan bu ilkenin uygulanması halinde elde edilecek kazanımlardan söz eder.

Kötülüklerle karşı iyilikle mukabelede bulunmak, iradesi güçlü ve olgun insanların yapabileceği, gerçekleştirilmesi en zor fakat en değerli âdâb-ı muaşeret ilkelerindedir. Şerli ve saldırgan kimselerin kötülüklerini zararsız hale getirmek, ıslah edip iyiye yönlendirmek gerçek Müslümanların ve olgun iman sahibi insanların gerçekleştirebileceği bir erdemdir.¹

Araştırmamızda önce “kötülüğü iyilikle savma” ilkesini kendisine konu edinen ahlâk disiplinin verilerin incelenecektir. Daha sonra bu ilkeyi konu edinen dört âyetin değerlendirmesi müfessirlerin yorumları doğrultusunda ele alınacaktır. Âyetlerde verilmek istenen iletişim ilkelere, eğitim yöntemlerine ilişkin mesajlar belirlenmeye çalışılacaktır. “Kötülüğü iyilikle savma ilkesi”nin mü’min kişiye kazandırdığı maddî ve manevî üstünlükler, bireylerin ve toplumların inanç ve davranış açısından ıslahı konusunda sağladığı avantajlar üzerinde durulacaktır. İlgili âyetlerin yorumu yapılırken sayılan bu hususlara işaret edilecektir.

Bilindiği gibi Hz. Peygamberin hadisleri Kur’ân âyetlerinin birinci derecede açılımı mahiyetindedir. Kötülüğü iyilikle savma konusu Hz. Peygamberin hadislerinde de gündeme gelmişlerdir. Bu hadisler konumuzla ilgili âyetlerin ilk eden tefsiri niteliğindedir. Bu nedenle Hz. Peygamberden gelen, kötülüğü iyilikle savma ilkesine ilişkin bazı rivayetleri araştırmamızda değerlendireceğiz.

I. Bir Ahlâk İlkesi Olarak Kötülüğü İyilikle Defetmek

İnsanlarla kurulan ilişkilerde muhataplardan her zaman hataların çıkabileceği unutulmamalıdır. Hataya hata ile karşılık vermek yerine iyilikle muamele edilmelidir. İyiliğin nice zalimleri dize getirecek kadar etkili olduğu bilinmelidir.

¹ M. Zeki Duman, *Kur’an-ı Kerim’de Adâb-ı Muaşeret*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 411.

Kötülüklerle misli ile karşılık vermek gayrı meşru değildir. Bununla birlikte yerine göre hataları affetmek büyük bir erdemdir. Hatta sadece affetmekle yetinmeyip yapılan kötülüğe karşı iyilikle mukabelede bulunmak erdemın en üst noktasıdır. İslâm ahlâkı kötülüğe iyilikle muameleyi gerçek bir erdem olarak kabul ve tavsiye eder. Çünkü insanlar kendilerine iyilik yapılmasından hoşlanırlar. İyilik kötü duyguları yok eder, sevginin çoğalmasına fırsat verir.²

Suçlulara karşı gösterilen yumuşaklık ve anlayışın temelinde, her şeye rağmen ötekini, iyiliği istenen biri olarak kabul etme yeteneği vardır.³ Fenâliğa iyilikle karşılık vermek öğrenilebilen bir erdemdir. Özellikle küçük yaşta yapılan telkinler çocuğun bu erdemle çok erken tanışmasına imkan hazırlar. Çocuklara, haksızlığa uğrasalar bile ideal ahlâk ölçülerinden ayrılmamayı öğretmek gerekir. Çocuk bir kötülükle karşılaştığında ilk olarak kötülükle cevap vermeye hakkı olduğunu düşünmemelidir. En azından iyilik yapana iyilik, kötülük yapana haksızlık yapmama ilkesini onlara benimsetmek gerekir. Yeni yetişen nesil, başta en yakınları olmak üzere insanların kusurlarını bağışlayabilme erdemini gösterebilmeli, kötülüğe iyilikle karşılık verebilmeyi başarabilmelidir.⁴

Cahiller karşısında gösterilen merhamet, insanları yücelten sebeplerden birisidir. Fena sözlü kendini bilmezlere karşı iyilikte bulunmak onların kalplerini yumuşatıp yaptıklarına pişman olmalarını sağlayabilir. Akıl ve basiret sahibine yakışan, öfke ve hiddete yumuşaklık ve sükunetle cevap vermektir. Akıllı ve erdemli kişiler, aleyhlerinde meydana gelen durum ve olaylardan etkilenmeyerek hasımlarına sabır ve tahammülle galip gelmeyi, iyilikle kötülüğün üstesinden gelmeyi bilirler. Böyle davrananlar, kullandıkları yöntemin güzelliği sayesinde amaçlarına ulaşabi-

² A. Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1968, s. 267; A. Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, Nur Yayınları, Ankara, tsz., s. 277; Hüsameddin Erdem, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Sebat Ofset, Konya, 1996, s. 262; Hayrani Altıntaş, *İslâm Ahlâkı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 301.

³ Andre Comte-Sponville, *Büyük Erdemler Risalesi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 250.

⁴ Refia Şemin, *Çocukta Ahlaki Davranış ve Ahlaki Yargı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 70; Nevzat Tarhan, *Makul Çözüm*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 56; Abdullâh Yıldız, *Yusuf'un Üç Gömleği*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006, s. 111.

lirler. Örneğin alışveriş yaptığınız bir müessese, size kötü davranmış, belki de aldatmış olabilir. Onları boykot etmeyi, bir daha asla onlarla alışveriş yapmamayı düşünebilirsiniz. Ya da bu fikrinizden vazgeçip onlarla alışveriş yapmayı, iyi ilişkileri sürdürmeyi deneyebilirsiniz. Belki de bu tavrınız mağaza sahibinin hoşuna gider, onu şaşırtır ve ilişkinizin yeniden yoluna girmesini sağlayabilir.⁵

Bize kötülük yapanlara karşı bile sevgi dolu davranışlarda bulunabiliriz. Bu tür sevgi davranışlarının onların tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkileyeceğini umarız. Haklı olduğumuz durumlarda haklılığı hasmımıza bırakmak, onlara elimizi uzatmak, onları bize karşı daha az savunucu ve daha sevecen yapar. Bu gibi durumlarda genellikle onlar da bize el uzatırlar.⁶

Kötülüğü iyilikle karşılamak, düşmanımızın bizimle dost olmasını sağlayabilir. Nitekim A. Lincoln'e "Düşmanlarına neden bu kadar iyilikte bulunuyorsun, elinde güç ve imkan varken onları neden yok etmiyorsun?" diye sorulduğunda, "Ben onlara iyi davranmakla, onlarla güzel geçinmek suretiyle zaten onları yok etmiş olmuyor muyum!" karşılığını vermiştir.⁷ İyilik karşılığında yapılan iyilikler çabuk unutulur. Ama kötülüğe karşı yapılan iyilikler kolay kolay unutulmazlar.

Kötüye kötüyle karşılık veren intikam duygusunun, sonuç itibarıyla herhangi bir anlamı ve getirisi yoktur. Birçok ahlâk öğretisinde, düşmanlardan nefret etmek, kin duymak, öç almaya çalışmak yerine onlara acımak, anlayışlı ve içten davranmak, yardım etmek, hatta onlar için dua etmek tavsiye edilmiştir.⁸

⁵ Ebu'l-Hasan el-Mâverdî, *Maddi ve Manevi Yüce Hedefler*, Çev. Yaşar Çalışkan, M.E.B., İstanbul, 1993, s. 646-658; James T. Mangan, *Kolay Yaşamın Sırrı*, Çev. Sosi Dolanoğlu, Uluslar Arası Yayın Merkezi, İstanbul, 1990, s. 51; Erdem, *a.g.e.*, s. 262.

⁶ Gray Chapman, *Beş Sevgi Dili*, Çev. Betül Çelik, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 177; Richard Carlson, *Ufak Şeyleri Dert Etmeyin*, Çev. Esat Ören, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 47.

⁷ Sıtkı Aslanhan, *Başarı ve Mutluluk İçin Hayata Gülümse*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2006, s. 99.

⁸ Dale Carnegie, *Üzüntüyü Bırak Yaşamaya Bak*, Çev. Meltem Erkmen Kapucuoğlu, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 152; Arthur Schopenhauer, *Merhamet*, Çev. Zekai Kocatürk, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 37.

Bu öğretiler Matta İncil’inde Hz. İsa’ya nisbet edilen şu sözlerde pekiştirilmiştir:⁹ “Düşmanlarınızı sevin, onlar size küfrederlerse siz onlara dua edin, sizden nefret edenlere karşı siz iyi davranın, onlar sizi kullandıkça ya da size zorluk çektirdikçe siz onlar için dua etmeye devam edin.”

Bu noktada Hz. İsa’nın başından geçen şu olayı da hatırlamak yerinde olur:¹⁰ Bir gün Hz. İsa yolda giderken düşmanları ona hakaret edip kötü sözler söylemişler. Kendisi ise onlara iyilikle karşılık vermiş, güzel sözler söylemiştir. Bu durum karşısında Havariler, “Onlar sana kötülük yapıyorlar, sen ise onlara iyi şeyler söylüyorsun, bu işi aklımız almadı” şeklinde bir soru yöneltmişlerdir. Hz. İsa onlara, “Bir insan çantasında ne varsa onu verir. Bende sadece bu var.” karşılığını vermiştir.

Uzakdoğu kültürlerinde kötülüğe karşı geliştirilecek ahlâkî tavır konusunda evrensel bir bakış açısı ortaya konmuştur. Laotse bu bağlamda, “Bana iyilik edene ben de iyilik ederim. Bana iyilik etmeyenlere ben yine iyilik ederim ve böylece her şey iyi olur” der.¹¹

Tasavvuf literatüründe, verilen sıkıntıları iyi bir yolla göğüslemek, güzellikle karşılamak iyi ahlâkın esaslarından kabul edilmiştir.¹² Bu anlayışın gerçek hayattaki yansımalarını anlatan örnekler vardır.¹³

Kötülüğü iyilikle savmak ilkesi, Kur’an ahlâkını asırlardır özümsemiş olan Türk milletinin temel karakterlerinden birisi olmuştur. Bu gerçeklik atasözlerine de yansımıştır. Bu atasözlerinden ilk akla gelenleri şunlardır: “Kanı kan ile değil, kanı su ile yıkarlar.” “Taş atana ekme at.”

⁹ Stephanie Dowrick, *Sevginin Halleri*, Ayrıntı Yayınları, Çev. Gürol Koca, İstanbul, 2000, s. 253.

¹⁰ Tarhan, *Makul Çözüm*, s. 56.

¹¹ M. Sadettin Evrin, *Radyo’da Dini ve Ahlaki Konuşmalar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1961, s. 116.

¹² Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s. 334.

¹³ Zâhitlerden birisi, bir gün sahip olduğu koyunun bir ayağının kesilmiş olduğunu görmüş. Hayvana bunu yapanın kim olduğunu sorduğunda hizmetçisi, “ben yaptım” demiştir. Neden yaptın deyince de “seni üzme için” diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine zâhit, “sen beni üzemezsin, ama ben bunu yapmanı sana emreden şeytanı üzeceğim, seni azat ettim, haydi git” demiştir. Adamın birisi Ahnef İbn Kays’ın peşine takılmış, ona hakaret edip duruyormuş. Ahnef’in kabilesinin buldukları yere yaklaştıklarında Ahnef ona şöyle demiştir: Delikanlı, söylemek istediğin ne kadar kötü söz varsa burada söyle. Çünkü ilerde kabilemin insanları bu söylediklerini duyarlarsa sana eziyet ederler. (Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 332)

“İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı.” İyiliğe karşı herkes iyilik yapabilir, ama kötülüğe karşı iyilik olgun insanların işidir. ¹⁴

II. Kur’an’da “Kötülüğü İyilikle Defetmek” İlkesi

Yüce Allah, Ehl-i Kitâb’a mensup iken Hz. Muhammed’e ve O’nun getirdiği Kur’an’a iman edip İslâm’ı din olarak seçen kimselerin üstün ahlâkî özelliklerine dikkat çeker. Maruz kalınan kötülükler karşısında iyiliği elden bırakmamak, burada sözü edilen kimselerin üstün özellikleri arasında sayılır:

“İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki kere verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (hayır yoluna) harcarlar. Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve “Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun (haydi hoşça kalın), biz cahillerle (sohbet etmeyi) istemeyiz” derler.”¹⁵

Kendilerine Kur’an’dan önce kitap verilenlerden, Tevrat ve İncil’e gerçek olarak inanan ve onlara göre amel edenlerden bazıları Kur’an indirilince hemen ona inanıp tasdik etmişler, boyun eğmişlerdir. Bu yüzden Yüce Allah onların ödülleri iki kat vereceğini vaat etmiştir.¹⁶

Hem önceden indirilmiş kitaba, hem de sonradan indirilmiş kitaba iman eden kimseler, önceki kitaba iman etme konusunda evvelce sabır gösterdikleri gibi, Kur’an’a iman etme kararlılığı sergilemişlerdir. Müşriklerin ve inanmayan diğer Kitâb ehlinin eziyetlerine karşı sabır göstermişler, onların çıkardıkları zorluklara tahammül etmişlerdir. Eski inançlarının bağlarından kurtulup, bütün bağları kesip, yeni inançlarına sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Doğrusu bu, sabır ve inanç gerektiren bir du-

¹⁴ Komisyon, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, M.E.B., İstanbul, 2000, II/1454.

¹⁵ Kasas, 28/54-55.

¹⁶ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Dâru Suhûn li’n-Neşr ve’t-Tenvîr, Tunus, 1990, X/144; Said Havva, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1990, X/525; Mehmed Vehbi, *Hulâsât-ül-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1979, X/4118; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir, tsz., IX/4562.

rumdur. Bu özellik, tebliğ ve irşat hizmetlerini sürdürmenin temel taşlarından birini oluşturur.¹⁷

Bu kimseler, maruz kaldıkları eziyete tahammül gösterirler. Cahillerin cehâletine hilm ile yaklaşırlar. Kâfirlerden duydukları kötü sözlerle iyilikle karşılık verirler. Münkeri ortadan kaldırmak için ma'ruf ile yaklaşırlar. Kötülüğe misliyle karşılık vermezler, aksine affeder, bağışlarlar. Aldıkları dinî terbiye gereği kötülüğe iyilikle karşılık vermek suretiyle toplumda karışıklık çıkmasına engel olurlar. Bu özellik, toplum içerisinde iyi insan olmanın ölçülerinden birisidir, insanın sahip olabileceği erdemlerin en büyüklerinden birisi kabul edilir. İnsanlar arasındaki iyi ilişkileri en çok teşvik eden niteliklerden birisidir. Bu karakterin ortaya çıkardığı yarar, kötü kimsenin sebep olduğu zararın nefisten giderilmesi, iyiliğin ve erdemlin bir başka kişiye de aktarılması, ona bu konuda yol gösterilmesi ve tavsiyede bulunulmasıdır.¹⁸

“Seyyie”yi (kötülüğü) “hasene”ile (iyilikle) defetmek / savmak, önceden yapılan isyanı itaatla gidermek, günahları sevaplarla ya da Allah'tan bağışlanma dileyerek ortadan kaldırmak olarak anlaşılmıştır.¹⁹ Âyetteki anlam örgüsü içerisinde “sabır, güçlülere göğüs germe” ile “kötülüğü iyilikle savma” birbiriyle bağlantılı iki husustur. Bu hususların anlatıldığı ifadeler birbirine atfedilmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, hâkim dinî eğilimler ve geleneksel yaşama tarzına karşı / zıt olarak doğru yolu seçen insanlar kendi toplumları tarafından baskıya maruz bırakılmışlar-

¹⁷ Ebû Ali el-Fadl İbn el-Hasen İbn Fadl et-Tabresî, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Beyrut, 1997, VII/352; Alâuddîn Ali ibn Muhammed İbn İbrahim el-Hâzin, *Lübâbu't-Te'vil fi Maâni't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Beyrut, 1995, V/26; Ebû Muhammed el-Hüseyn İbn Mes'ûd el-Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Beyrut, 1995, V/26; Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtübî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, XIII/197; Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, IV/220; Ebussuûd Muhammed İbn Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994, VII/19; İbn Âşûr, *a.g.e.*, X/145; Havva, *a.g.e.*, X/525; Yıldırım, *a.g.e.*, IX/4562.

¹⁸ Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997, VIII/607; et-Tabresî, *a.g.e.*, VII/352; el-Hâzin, *a.g.e.*, V/26; el-Begavî, *a.g.e.*, V/26; İbn Âşûr, *a.g.e.*, X/145; Havva, *a.g.e.*, X/525; Yıldırım, *a.g.e.*, IX/4563.

¹⁹ er-Râzî, *a.g.e.*, VIII/607; el-Kurtübî, *a.g.e.*, XIII/197; Ebussuûd, *a.g.e.*, VII/19; Havva, *a.g.e.*, X/525; Konyalı, *a.g.e.*, X/4118.

dır.²⁰ Eğer âyette “yapıldığı söylenen kötülüğü”, imanı seçenlere yapılan baskı ve şiddet anlamında değerlendirecek olursak, âyet, “bir kimsenin kendi işlediği kötülükleri daha sonra iyilik yaparak gidermesi” anlamına gelmez.

Âyete getirilen yorum farkı “kötülük” eyleminin failinin (öznesinin) belirlenmesiyle ilgilidir. Birinci yoruma göre kötülüğü yapanla iyiliği yapan ayrı kimselerdir. İkinci yorumda ise, hem kötülüğü hem de iyiliği aynı birey yapmaktadır. “Kötülüğü iyilikle savma” fiili, iman eden Ehl-i Kitab’ın eziyetlere maruz kaldığını anlatan pasaj içerisinde yer almaktadır. Yine bu pasajda Ehl-i Kitab’ın, maruz kaldıkları boş ve batıl sözlere karşı tartışma ve çatışmaya girmedikleri açıklanmaktadır. Bu âyetlerde kötülüğün iman eden Ehl-i Kitab tarafından değil, başkaları tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu durum, “kötülüğü iyilikle savma” eyleminde “kötülüğü” yapan faille (özneyle) “iyiliği” yapan failin (öznesinin) ayrı bireyler olduğu fikrini destekler mahiyetidir.

Âyette kötülüğün iyilikle savılması, Ehl-i Kitâb’ın eski dinî geleneklerini bırakarak, şirk (ortak) koşmadan Allah’tan başka ilâh olmadığına inandıkları yani Hz. Peygamber’in getirdiği dini kabul ettikleri şeklinde de anlaşılmıştır.²¹

Burada sözü edilen kimseler, Allah’ın kendilerine verdiği rızıktan hayır yolunda infak ederler, boş ve batıl söz işittikleri zaman, o sözden ve onu söyleyenlerden yüz çevirirler. Boş sözlerle kendilerine hitap edenlere, “Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir, selâm size” derler. Bir başka deyişle, “Sizin söylediğiniz boş sözlere aynı türden sözlerle karşılık vermeyeceğimizden emin olabilirsiniz” derler. Onlarla mütâreke / saldırmazlık halinde bulunmayı yani çatışmaya girmemeyi, mesafeli durmayı tercih ederler. Bu tavır, aklını kullanmayan kimselere karşı gösterilebilecek en uygun tavır olup, onların durumunu ıslah edebilecek en

²⁰ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 794.

²¹ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, IV/220.

olumlu yaklaşımdır. Burada sözü edilen, “selâm size” ifadesi bildiğimiz selâmlama anlamında değil, mütâreke yapma manasındadır.²²

Yüce Allah bu âyette (28/54-55) sayılan özelliklere sahip Ehl-i Kitab-ı övmüş, insanları bu sıfatları kazanmaya teşvik etmiştir. Kötülüğe karşı iyilik yapmak ilk bakışta insan nefesine zor gelen, belki de bu yüzden kazanılması kolay olmayan bir erdemdir. Bununla birlikte, telkin, öğüt, tavsiye, model gösterme gibi eğitsel yöntemler kullanılarak bu karakter insanlara kazandırılabilir. Âyette, (28/54-55) kötülüğü iyilikle karşılama erdeminin imanla birlikte kazanıldığına işaret edilmiştir. İmanın bu erdemi ortaya çıkardığına, motive ettiğine dikkat çekilmiştir.

Yumuşak ve güzel davranmanın insan üzerindeki etkisinin büyüklüğü yadsınamaz. Bu bağlamda Kur’an’da insanlara nasıl davranılması gerektiği konusunda peygamberlere yol gösterilmiştir:

*“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel olan şeyle sav. O zaman bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu (kötülüğü iyilikle savma olgunluğuna) ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak hayırdan pay sahibi olan kimseler kavuşturulur.”*²³

İyilikle kötülük, iman ile inkâr, adalet ile zulüm bir olmaz. Bu zıt olgular arasında kapanmaz bir fark ve ayrılık vardır. İnsan, doğası gereği kötülüğü sevmez, ondan nefret eder. İyilik, doğruluk gibi erdemler kalpleri fetheden birer güçtür. İyi söz katı kalpleri yumuşatır, İyilik ve kötülük objektif ve tarafsız bir şekilde ortaya konsa, her ikisi de bütün yönleriyle açığa çıkarılsa, iyiliği takdir etmeyen, kötülüğe karşı nefret duymayan insanlar çok az olur.²⁴

²² et-Tabresî, *a.g.e.*, VII/352; el-Kurtubî, *a.g.e.*, XIII/197; Ebussuûd, *a.g.e.*, VII/19; İbn Âşûr, *a.g.e.*, X/145; Havva, *a.g.e.*, X/525.

²³ Fussilet, 41/34-35.

²⁴ İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, IV/109; Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996, IV/139; Ebû Bekr Câbir el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV/577; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefsîmu'l-Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, V/186-187; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, VIII/140.

İyilikle kötülük arasında fark olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, insanları Allah'a davet ederken en güzel / iyi tarzı seçmek gerekir. İnsanların akılsızca, cahilce tutum ve davranışlarının en iyi yol ve yöntemlerle –örneğin hilm yani yumuşak huyluluk ile- karşılanması lazımdır. Bu alanda ortaya konabilecek davranışların en erdemlisi ise, kötülüğe, düşmanlığa karşı yapılabilecek iyiliktir. Fenalık yapana karşı ihsanla bulunmak, kötü huylara karşı iyi huy göstermek, öfke ve kızgınlığı tahrik eden durumlara karşı sabır, hoşgörü ve sükûnetten ayrılmamaktır. Kötülük yapan bir kimseyi affetmek, kötülüğünü görmezlikten gelmek iyiliktir. Fakat kötülük yapan kimseye karşılık verme imkanı olmasına rağmen iyilik yapmak bir ihsandır. Kötülüğe karşı iyilik, salt bağışlamadan ya da sadece kötülüğe sabredip katlanmaktan daha erdemli bir davranıştır.²⁵

Bu davranışın sonucunda, kötülük yapan kimseler daha önce kötülük ettikleri kimseyle dost olabilirler. İnsan, doğası gereği böyle davranış sergilemeye yatkındır. Bize kötü söz söyleyen kimseye cevap vermediğimiz takdirde iyilik yapmış oluruz. Ama onun lehine duâ edersek, o yaptığından utanabilir ve kötülükten vazgeçebilir. Bize zarar veren birisine karşı sabırlı davranırsak, bundan cesaret alıp daha fazla zarar vermeye çalışabilir. Fakat o kişiyi içinde bulunduğu zor bir durumdan kurtarmak gibi bir yardımda bulunduğumuzda, bize karşı kendini borçlu hissetmeye başlayabilir. Zira kötülük, iyilik karşısında tutunamaz. Bununla birlikte iyilikte bulunduğumuz her kötü kimse bizimle dost olacaktır diye bir kural yoktur. Hiçbir iyiliğin yumuşatamayacağı ya da çok zor yumuşatacağı insanların varlığı muhakkaktır. Bu tür insanlar istisna edilerek, yine de kötülüğe karşı iyilik yapmakta yarar vardır.

²⁵ Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, V/182; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV/109; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, VIII/366; el-Cezâirî, *a.g.e.*, IV/578; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., III/123; el-Mevdudî, *a.g.e.*, V/187; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., VI/4206; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, VII/3202; Ateş, *a.g.e.*, VIII/140.

Âyette, ilâhî mesajları insanlara duyuran peygamberlere, bireyleri ve toplumları hakka davet eden bütün mü'minlere, davalarını en iyi şekilde savunmaları tavsiye edilmektedir. Düşmanlık besleyen kimselerin bile bu güzel, yapıcı yaklaşımın tesiriyle samimi bir dost / arkadaş olabileceği vurgulanmaktadır. Kötülüğe iyilikle yaklaşılması, kızgınlıkla tepki verilmemesi, misliyle mukabelede bulunulmaması durumunda en büyük hasımların iyiliksever, şefkatli, merhametli, güler yüzlü, sevgi ve saygı gösteren bir hısımlar gibi, amca çocuğu gibi olabileceği belirtilmektedir. Böylece, kötülük yapanın yaptığı kötülükten utanacağı, çekineceği, olumsuz davranışından vazgeçeceği ifade edilmektedir.²⁶

Düşmanı bile samimi bir dosta çevirmek gönüllere hitabetmekten geçer. Bazı insanlar kötülüğü misliyle, hatta daha da kötüsüyle gidermekten başka yol tanımazlar. Oysa bu âyette önerilen yol ve yöntem düşmanlığı, kini ve öfkeyi sevgiye, yakınlığa ve sıcak dostluğa dönüştürmenin tek çaresidir. Fakat insanların çoğu bu değerli sermayeden habersizdirler.

Gerçek dostluk, çıkar düşüncesinin bittiği, başkasının iyiliği düşüncesinin filizlendiği yerde başlar. Özünde insan sevgisi ve insana duyulan saygı bulunan dostluk, her türlü çıkarın, yaranmaların ötesindedir. Çıkar ve hazza dayalı dostluklardan farklı olarak iyi adına kurulan dostluk, yeterince kalıcı olup, dostlar arasında bulunması gereken bütün özellikleri bünyesinde barındırır. Bu tür dostluklarda dost yalnızca dostu adına dostunun iyiliğini ister. Dostluğun temelinde başkalarının iyiliği düşüncesi var iken, düşmanlığın temelinde de kötülük etme ve zarar verme vardır. Kötülük yapan, dolayısıyla da düşman olan bir kimseye yapılan iyilik onun üzerinde etkisini gösterebilirse, dostluk duygularının gelişimine zemin hazırlayabilir. Düşmanını kazanmayı amaçlayan kimse, dostluğun sebebi ve sonucu olan "iyilik" olgusuyla yaklaşarak yapıcı ilişkilerin başlatılmasına kapı aralayabilir.

²⁶ el-Mâverdi, *a.g.e.*, V/182; en-Nesefî, *a.g.e.*, IV/139; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV/109; el-Merâğî, *a.g.e.*, VIII/366; el-Cezâirî, *a.g.e.*, IV/578; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, III/123; Yazır, *a.g.e.*, VI/4206-4207; Ateş, *a.g.e.*, VIII/140.

Bu âyetin (41/34-35) Ebû Süfyan İbn Harb hakkında nâzil olduğu söylenir. Vaktiyle Hz. Peygambere ve mü'minlere düşman olan Ebû Süfyan, sonradan İslâm'ı kabul etmiş, Hz. Peygamberin dostu ve sadık bir seveni olmuştur. Âyetin, Hz. Peygambere eziyet eden Ebû Cehl İbn Hişam hakkında nâzil olduğu, burada Hz. Peygambere, sabırlı ve hoşgörülü olmasının tavsiye edildiği de ifade edilmiştir.²⁷ Âyette, kötülüğe karşı yapılan iyiliğin neticesinden bahsedilmekte, başlangıçta düşman olan kimsenin sonraları dost olmasından söz edilmektedir. Bu yönüyle, Ebû Süfyan'ı nüzûl sebebi olarak gösteren rivâyet diğer rivayete göre daha tutarlı gözükmektedir.

Kötülüğe karşı iyilikle mukabelede bulunmak son derece güçtür. Âyette yapılmakta olan tavsiyeler insan nefesine ağır gelir. Bunun için insanın sınırsız bir sabra, nefsi üzerinde tam bir hakimiyete sahip olması gerekir. Kötülüğü iyilikle giderme erdemini, Kur'an'ın bu konudaki tavsiyesini ancak sabretmeyi bir karakter haline getirenler, haksızlığa tahammül edebilenler, hilm / yumuşaklık gösterebilenler, öfkelerini yutkabilecekler, intikamdan dönebilenler hakkıyla yerine getirebilirler. Nefsi intikam dürtüsünden alıkoymak ancak gerçek bir sabırla mümkün olabilir. Kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermek, ancak dünya ve âhiret mutluluğundan, hayrından / iyiliğinden bolca nasibi olanların kabul edip uygulayabileceği bir tutumdur. Böylesine erdemli bir davranış sergileyebilmek, ahlâksızlığa karşı güzel ahlâk ile mukabelede bulunabilmek güçlü bir rûhî yapıya, üstün bir kişiliğe, fazilet ve erdemlere sahip olmayı gerektirir. Burada sözü edilen insanlar dünyada üstün bir ahlâk sahibi oldukları gibi, âhirette de büyük bir ödüle yani cennet nimetlerine kavuşacaklardır.²⁸

Kur'an'a göre öncelikli amaç, kötülük yapan bir kimseyi yeniden kazanabilmektir. Bunun yollarından birisi de kötülüğe iyilikle karşılık vermektir. Bu tutumu yeri geldiğinde sergileyebilmek için "sabır" gerek-

²⁷ el-Mâverdî, *a.g.e.*, V/182; el-Merâğî, *a.g.e.*, VIII/367; Bilmen, *a.g.e.*, VII/3202.

²⁸ el-Mâverdî, *a.g.e.*, V/182; en-Nesefî, *a.g.e.*, IV/139; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV/109; el-Merâğî, *a.g.e.*, VIII/367; el-Cezâîrî, *a.g.e.*, IV/578; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, III/123; el-Mevdudî, *a.g.e.*, V/187; Yazır, *a.g.e.*, VI/4207; Bilmen, *a.g.e.*, VII/3202-3203; Ateş, *a.g.e.*, VIII/140.

lidir. Eğitimcilerin, tebliğcilerin, kendini insanlara karşı sorumlu hisseden herkesin bu konuda çok sabırlı olmasına ihtiyaç vardır. Kötülüğü iyilikle def etmek (yok etmek) insanın gerçekleştirebileceği en zor işlerden birisidir. İnsanların kötülüğe iyilikle karşılık verebilme yeteneği kazanabilmeleri zor olabilir. Bu yeteneği kazanabilmenin yolu öncelikle sabırlı olmayı başarabilmektir. Kur'an, insanda bu potansiyelin bulunduğu, önemli olanın onu harekete geçirebilmek için ihtiyaç duyulan eğitimin gereğine işaret etmektedir.²⁹

Kötülüğe iyilikle karşılık verebilme erdeminin eğitim yoluyla kazanılan ve pekiştirilen bir davranış olduğu açıktır. Bu karakterin kazanılması, sabır ve güçlü bir irade eğitimi sayesinde mümkün olur. Kişinin iradesini kötülüğe iyilik yapmak yönünde zorlayabilmesi için güçlü motivasyonlara ihtiyaç vardır. Yüce Allah mü'minleri bu erdeme teşvik ederken âhret ödülünü pekiştireç olarak öne sürer.

Bu âyet aynı zamanda iyi davranış örneklerinin eğitim değerini gösterir. Burada eğitici ile eğitilen arasında kurulması gereken ve eğitim açısından şart olarak görülen eğitim ilişkilerinin temel noktası vurgulanır. Eğitsel ilişkiler iki tarafın birbirini dost olarak görmesi ile sağlanır.³⁰ Dini insanlara tebliğ ve telkin edenin öncelikli amacı, yapılan düşmanlıkların ve kötülüklerin intikamını almak, düşmanları ortadan kaldırmak değil, mümkünse onları kazanmaktır. Tebliğci, her türlü kötülük ve düşmanlığa rağmen muhatabını kazanmayı hedeflemelidir. Bunun yolu da her zaman dostluğa ve yakınlaşmaya fırsat tanımak, açık kapı bırakmaktır. Muhatap kötülük de yapsa, ona karşı gösterilecek iyi tutum dostluk için imkân sağlayabilir. Ancak bu imkân sayesinde muhatabın dünyasına girilerek ona mesaj ulaştıracaktır. Muhatap ilk aşamada tebliğciyi dost olarak görmese de, tebliğci onun dostluğunu kazanıncaya kadar ona iyilikle yaklaşmayı sürdürecektir. Muhatabın dostluğunun ve güveninin kazanılmasından itibaren yapılan tebliğler, eğitsel yönlendirmeler etkisini gösterebilecektir.

²⁹ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, M. Ü. İ. F. V. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 62-63; Bayraktar Bayraklı, *İslâm'da Eğitim*, M. Ü. İ. F. V. Yayınları, İstanbul, 1989, s. 180.

³⁰ Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1996, s. 72-73.

Tebliğcinin amacı muhatabında inanç, düşünce ve davranış değişikliği meydana getirebilmektir. Onun hedefi muhatabını ıslah etmek ve eğitmektir. Muhatabın ıslahının mümkün olduğu durumlarda, onun yaptığı kötülük ve gösterdiği husumete sabretmek, katlanmak erdemli bir davranıştır. Hepsinden de önemlisi, muhatabımıza iyilikte bulunmalı ve her fırsatta onun iyiliğini istediğimizi bilfiil göstermeliyiz. Bizim bu tutumumuz onun düşmanlığını ve husumetini sona erdirmesine, bizimle iletişim ve ilişki kurma zeminine gelmesine yol açabilir:

“(Sen onların sana yaptığı) kötülüğü en güzel şekilde sav (kötülüğe iyilikle karşılık ver). Biz onların (seni ne kötü sıfatlarla) vasıflandıracaklarını biliyoruz.”³¹

Âyet zahiri manada Hz. Peygambere hitap etmektedir. Yüce Allah, inkârcıların / müşriklerin tutum ve davranışları sebebiyle Hz. Peygamberin üzülmemesini, başına gelenlere sabır ve hoşgörüyü yaklaşmasını, onları en güzel şekilde savuşturmasını, yapılan eziyetlere, kötülüklerle karşı iyilikten ayrılmamasını, düşmanlıkları önce öğüt ve nasihatlerle, çirkinliği barışla karşılmasını tavsiye etmektedir. Kendisine yapılan çirkin muamelelere, kötülüklerle, söylenen fena sözlere karşı en güzel yolla, en faydalı söz ve fiillerle mukabelede bulunmasını emretmektedir. Bu, Yüce Allah'ın Hz. Peygamberden yerine getirmesini istediği üstün bir ahlâkî özelliktir.³²

Peygamberin yerine getirmesi istenen bu davranış, kötülük yapan kimseye karşı yapılmış bir iyilik, bağış ve ıslah / düzeltme etkinliğidir. Çünkü bu yaklaşım neticesinde kötülük yapan, derhal ya da daha sonra kötülüğünden vazgeçebilir. İzlenen bu yöntem, Hakka davette /

³¹ Mü'minûn, 23/96.

³² İzzuddîn Abdülazîz İbn Abdisselâm ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1996, II/382; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1994, V/243; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, II/643; Abdurrahman İbn Nâsır es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 507; Bilmen, *a.g.e.*, V/2306; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Çev. Mustafa Altınkaya ve diğerleri, Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, IV/191.

çağrıda en etkili yöntemlerden birisidir. Kötüyü kötülüğünden pişmanlık duymaya, vazgeçirmeye yöneltebilecek en etkili yollardan birisidir.³³

Âyette, “billetî hiye ahsenu’s-seyyiete”, denilmiştir. Bu açıklama, “bi’l-haseneti’s-seyyiete” ifadesiyle de anlatılabilir. Ama Kur’an’ın tercih ettiği bu ifade anlam ve edebî yönden daha üstündür. Çünkü bu anlamda “hasen” iyi / iyilik kelimesi yüceltilmektedir. Böylece âyette, “kötülük en yüksek iyi ile savılmalıdır” denilmektedir.³⁴ Kötülük karşısında iyiliğin yüceltilmesinin birçok anlamı vardır. Birincisi, kötülüğe kötülükle değil, iyilikle karşılık verilmesi teşvik edilmektedir. İkincisi, kötülüğe iyilikle karşılık vermenin doğuracağı sonuçların, kötülükle karşılık vermenin doğuracağı sonuçlardan daha yararlı olacağı vurgulanmaktadır. “İyiliğin” değerinin her insanın dünyasında “kötülük”ten daha üstün bir yere sahip olduğuna işaret vardır. Âyette, bu gerçekliğin doğuracağı sonuçlardan yararlanmaya teşvik vardır. Her insanın doğasında “iyi”ye karşı olan meyli ortaya çıkarmaya ilişkin bir yönlendirme söz konusudur.

Bu âyette insanlarla olan ilişkileri düzenleyen bir esas açıklanmaktadır, bazı durumlarda insanlara karşı nasıl davranılması gerektiği ifade edilmektedir. Burada kötülüğün başka bir kötülükle değil, aksine iyilikle savılması, nezâket ve yumuşaklıkla giderilmesi ahlâkî bir ilke olarak dile getirilmektedir. Kötülüğü en iyi yöntemle uzaklaştırmak, sadece tebliğde başvurulan bir yol değil, aynı zamanda toplumsal hayatın vazgeçilmez bir ilkesidir.³⁵

“İyilik”, insan doğasına sıcak, sevecen, güven verici, çekici gelen bir olgudur. En inatçı hasımların en azılı düşmanların bile, insan olmaları hasebiyle, iyiliğe sonsuza kadar / bütünüyle kayıtsız kalmaları mümkün değildir. Her insanın doğasında var olan iyi yanını ortaya çıkabilmek için, kötülük ve düşmanlık karşısında bile, iyilik yapmaya devam etmek fayda sağlayabilir. İyilik de kötülük de insanlar arasında bulaşıcıdır. Kötülük

³³ es-Sa’dî, *a.g.e.*, s. 507.

³⁴ Ebu’l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Çavâmizi’t-Tenzil*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, III/196; el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II/111.

³⁵ Esed, *a.g.e.*, s. 701; Bilmen, *a.g.e.*, V/2306; M. Zeki Duman, *Beyânu’l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara, 2006, II/385; Mahmut Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifâ Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1993, V/342.

kötülüğü, iyilik iyiliği doğurur. Kötülüğe kötülükle karşılık vererek onun yayılmasına ve süreklilik kazanmasına fırsat vermek istemiyorsak bu gidişe bir yerde bir dur demek gerekir. Bunun en etkili yollarından birisi de kötülüğe iyilikle karşı koymaktır. Kötülüğün yolunu iyilikle keserek, iyiliklere doğru giden sürecin kapısını aralamak lazımdır:

“Şimdi Rabb’inden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (bunu kabul etmeyen) kör gibi olur mu? Ancak sağduyu sahipleri öğüt alır. Onlar, Allah’ın ahdini yerine getirirler ve antlaşmayı bozmazlar. Onlar, Allah’ın birleştirilmesini istediği şeyi birleştirirler. Rablerine karşı saygılı olur ve en kötü hesaptan korkarlar. Onlar Rablerinin rızasını arzu ederek sabrederler; namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak hayır yoluna harcarlar ve kötülüğü iyilikle savarlar. İşte bu (dünya) yurdunun güzel sonucu onlarındır.”³⁶

Bu âyet gurubunda mü’minlerden sağduyu sahiplerinin nitelikleri sayılmıştır. Bu niteliklerden birisi, kötülüğü kabalıkla değil, iyilikle savmaktır. Kötülükleri iyilikle, güzellikle, tatlılıkla düzeltmeye çalışmaktır. Haksızlığa af ile, cahilliğe yumuşaklıkla, eziyetlere sabırla, yoksun bırakmaya iyilikte bulunmakla, ilişkileri koparmaya ilişki kurmakla cevap vermektir. Kötülüğe kötülükle karşılık vermemektir.³⁷

Kötülüğe iyilikle karşılık vermek, insanlar üzerinde büyük tesirler bırakabilen bir erdemdir. Çünkü bu davranış işleri kolaylaştırır, nefislerdeki olumsuz duyguları giderir, kişiyi iyiye motive eder, kin ve nefreti kaldırır, şer ateşini söndürür, şeytanın vermiş olduğu vesveseleri etkisiz hale getirir, sonuçta istenilen amaca kolaylıkla ulaşılır.³⁸

Kötülüğü iyilikle giderme işi, din işlerinde değil, gündelik dünya işlerinde, iki kimse arasındaki kişisel ilişkilerde söz konusu olabilir. Allah’ın dinine çağıran Müslüman davetçi, bu yolda karşılaşacağı eziyetleri, kişisel haklarını ilgilendiren meseleleri önemsiz görür. Bunları iyilik-

³⁶ Ra’d, 13/19-22.

³⁷ ez-Zemaşeri, a.g.e., II/506; Ebû Muhammed Abdülhak İbn Ğalib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, III/309; el-Cezâirî, III/23; İsmâil Hakkı el-Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, Mektebetü Eser, İstanbul, 1389 h., IV/366; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, XIII/152-155; Ateş, a.g.e., IV/469.

³⁸ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur’ân*, Dâru’s-Şurûk, Kahire, 1997, IV/2058; ez-Zuhaylî, a.g.e., XIII/155.

le karşılar. Eğer saldırı ve küçümseme Yüce Allah'ın hakkına, dininin ilkelerine yönelik olursa buna karşı elinden geleni yapmaktan geri durmaz.³⁹ Kötülüğe karşı yapılacak iyilik, dinin esaslarına, ahlâkî olgunluğa, insanlığa aykırı bir tarzda olmamalıdır; dinî hassasiyetlerde gevşekliğe sebebiyet vermemelidir. Din, böyle bir duruma izin vermez.

Kötülüğü iyilikle savmak üstün bir ahlâkî erdem olmakla birlikte, bu erdemin kullanılacağı koşullar ve durumların belirlenmesi de o derece hassasiyet gerektiren bir durumdur. Her kötülüğe, her koşulda iyilikle mi karşılık verilecektir? Yoksa kötülüğe iyilikle karşılık verilecek bazı durumlar ve koşullar mı vardır? Bu sorulardan ilkinde şöyle cevap verebiliriz. Her koşulda, her kötülüğe mutlak olarak iyilikle karşılık vermenin imkanı yoktur. Bununla birlikte, kötülüğe iyilikle karşılık vermeye imkân tanıyan koşulların sınırlarını da tam olarak çözmek güçtür. Şunu belirtebiliriz ki, kötülüğe karşı gösterilebilecek hoşgörü, dinin temel ilkelerine ters düşmemeli, sonuç itibarıyla Müslüman toplumun ortak çıkarlarına zarar vermemelidir. Bu konudaki ölçüyü belirlemek, büyük oranda kötülüğe iyilikle muamele edecek mü'minin ya da bu konuda danıştığı kimselerin basiretine ve ileri görüşlülüğüne kalmaktadır.

Âyette sekiz özelliği sayılan sağduyulu kimseler için dünya ve âhiret mutluluğu vardır. Dünyada düşmanları karşısında başarı elde ederlerken, âhirette de cennetle ödüllendirilirler.⁴⁰

Bu âyet Ensâr hakkında nâzil olmuştur. Onlardan sonra ise, sayılan özelliklere sahip bütün mü'minler için de geçerlidir.⁴¹

III. Hadislerde "Kötülüğü İyilikle Defetmek" İlkesi

Hz. Peygamber, bütün hayatı boyunca kötülöklere kötölökle değil, iyilikle karşılık vermeyi tercih etmiş, bu tutumu insan ilişkilerinin vazgeçilmez bir ilkesi haline getirmiştir.⁴²

³⁹ Kutub, *a.g.e.*, IV/2058; Said Ramazan el-Bûtî, *İslam'a Davet Metodu*, Çev. Said Şimşek, Madve Yayınları, İstanbul, 1987, s. 49; Metin Ocak, *Kur'an'da İhsan ve Muhsin Kavramları*, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1999, s. 54.

⁴⁰ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, II/506; el-Endelûsî, *a.g.e.*, III/310; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XIII/155; Yazır, *a.g.e.*, IV/2979.

⁴¹ el-Endelûsî, *a.g.e.*, III/309.

Hız. Peygamber, mü'minleri ahlâkta üstünlük arayışına yönlendirmiştir. Ona göre, iyi bir eyleme, iyi bir eylemle karşılık vermek ve iyilik sürecine katkıda bulunmak erdemli bir davranıştır. Kötülük yapana kötülük etmek ise, bir anlamda kötülük sürecinin devamına imkan vermektir. Kötülük yapana iyilik etmek suretiyle kötülüğü durdurmak, iyilik sürecini başlatıp devam ettirmek en yüce erdemlerden birisidir. Aslında burada söz konusu olan, birisine mücerret olarak iyilik ya da kötülük yapmaktan çok, toplumda iyiliğin yayılmasına katkıda bulunmaktır:

“Size iyilik yapanlara iyilik yapmak, kötülük yapanlara da kötülük yapmak yükseklik değildir. Asıl yükseklik, size zulmedenlere, kötülük yapanlara karşı da kötülük etmeyip iyilikte bulunmaktır.”⁴³ Bu tutum, Yüce Allah'ın büyük ödül vadettiği asıl erdemdir. Bize yakınlık gösteren bir kimsenin yakınlığına benzeriyle karşılık vermektен, aynı şekilde iyilikte bulunmaktan daha büyük erdemler vardır. Hadiste bu tür ütsün erdenlere teşvik söz konusudur.⁴⁴

Hız. Peygamber bir keresinde Ukbe İbn Âmir'e şöyle demiştir: “Seninle ilişkiyi kesenle sen ilişki kur, seni yoksun bırakana sen ver, sana haksızlık edeni sen bağışla.”⁴⁵

“Allah kötülüğü kötülükle yok etmez, ancak iyilikle yok eder.”⁴⁶ hadisinde Hız. Peygamber, Yüce Allah'ın fiilî sıfatlarından birisini zikrederken, O'nun ahlâkıyla ahlâklanmayı tavsiye etmiştir. Burada kötülüğün kötülükle değil, iyilikle önlenmesi Yüce Allah'ın kendi Zât'ına lâayık gördüğü bir fiilî sıfat olarak açıklanmıştır. Bu sıfatın Hız. Peygamber tarafından açıklanmasının başlıca amacı Yüce Allah'ın fiilî sıfatlarından birisini tanıtmaktır. Allah'ın bu sıfatı, ilke olarak kulların dünya hayatında uygulayabilecekleri bir fiildir. Hadisten bu doğrultuda bir mesaj çıkartmak da mümkündür.

⁴² Yusuf Macit, *İletişimde Model Olarak Hazreti Muhammed*, Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 180.

⁴³ Buhârî, Edeb, 15; Tirmizî, Birr, 10; Ebû Dâvud, Zekât, 45.

⁴⁴ Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd İbn Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, Mektebetü Mustafâ el-Bâbî, Kahire, 1972, XVII/132; Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, V/ 87.

⁴⁵ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, IV/148, 158.

⁴⁶ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, I/387.

Sümâme İbn Usâl bir defasında Hz. Peygamberle karşılaşmış, Peygamberimizin kendisini İslâm dinine davet etmesi üzerine, “bir daha bu teklifi yaparsan seni öldürürüm” demiştir. Bir başka sefer, Sümâme, Hz. Peygamberin kendisine göndermiş olduğu elçiyi öldürmek isteyecek kadar ileri gitmiştir. Müslümanlar Sümâme’yi yakalayıp Medine’ye getirmişlerdir. Hz. Peygamber onun Mescid-i Nebevî’de bir direğe bağlanmasını ve kendisine iyi davranılmasını istemiştir. Kendisi de mescide gelip giderken, ona iltifat etmiş, İslâm’a girmesini teklif etmiş, bu arada da Müslümanları gözleyerek tanınmasını sağlamıştır. Sümâme, hayatına karşılık diyet ödemeyi teklif ederek salıverilmesini istemiş, Hz. Peygamber ise, hiçbir karşılık beklemeden salıverilmesini emretmiştir. Bu tavırdan oldukça etkilenen Sümâme, serbest kalınca, bir süre sonra Hz. Peygambere gelmiş ve Müslüman olduğunu söylemiştir. “Bu zamana kadar sen dünyada en çok nefret ettiğim adamdın, ama artık seni herkesten daha çok seviyorum” demiştir.⁴⁷

Hz. Peygamber Mekke’nin fethiyle, ahlâkın zâlimlere kök söktürmek değil, kötülükleri iyilikle savmak olduğunu öğretmiştir. O, Mekke’nin fethinden sonra kendisine düşman olan kişileri affetmiştir. Kendisine en şiddetli eza ve cefaları reva gören, kendisiyle savaşan kimseler için hayır dua etmiş, hidâyet istemiş, onlar hakkında iyilik dileğinde bulunmuştur. Hatta öldürülmesini istediği kimseleri bile, daha sonra çeşitli vesilelerle bağışlamıştır.⁴⁸

Mekke fethedilip halkı Hz. Peygamberin buyruğu altına girince, Peygamberimiz mütevazi bir şekilde şehre girmiştir. Kâbe’nin yanında durup, yıllarca kendisine işkence eden, hatta öldürmek için komplo kuran insanlara şöyle seslenmiştir: “Şimdi size ne yapacağımı sanıyorsunuz?” Onlar da, “sen iyilik sahibi bir kardeş ve iyilik sahibi bir kardeşin oğlusun” demişlerdir. Hz. Peygamber, “gidiniz, serbestsiniz!” buyurmuş-

⁴⁷ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınları, İstanbul, 1980, I/442-443.

⁴⁸ Seyyid Süleyman Nedvi, *Hazret-i Muhammed Hakkında Konferanslar*, Çev. Osman Keskiöğlü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1960, s. 147-152; Celal Kırca, *Kur’an ve İnsan*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996, s. 297; Haluk Burhan, *Ahlâk Ayaklanması*, Pınar Yayınları, İstanbul 1999, s. 188.

tur.⁴⁹ Bu güzel muamele kötülöklere karşı iyilikle cevap vermenin en açık örneklerinden birisidir.⁵⁰

Sonuç

Kur'an'ın ahlâk alanındaki hedeflerinden birisi, "kötülüğü iyilikle savma" tutumunu kişiliğinin bir parçası haline getirebilmiş insanlar yetiştirebilmektir. Böyle bir karaktere sahip olmanın zorluğuna dikkat çeken Kur'an, mü'minin Allah'a olan imanı, ahirette karşılaşacağı ödüllerin motivasyonu sayesinde "kötülüğü iyilikle savma" kabiliyetini kazanabileceğine dikkat çekmiştir.

İnsanları imana ve ilâhî değerlere uymaya davet etmek her müslümanın görevidir. Müslüman, muhataplarını imana ve ilâhî mesajlara çağırırken iletişimin ve eğitimin en uygun yöntemlerini kullanmak durumundadır. "Kötülüğü iyilikle savma" ilkesi en katı iletişim engelini bile etkisiz hale getirip insanların iç dünyasına ulaşabilmeyi sağlayacak yollardan birisidir. Eğitimde eğitici ile eğitilen arasındaki dostluk ve güven ilişkisi eğitimin başarısını etkiler. Kötülüğe iyilik ilkesi, eğitimcinin muhatabın dostluğunu ve güvenini kazanabilmesini sağlayan, dolayısıyla da eğitimde başarıya kapı aralayan bir yoldur.

İnsanların üstün erdemleri kazanmasının ardında iman gibi kutsal değerler vardır. Gerçek bir mü'min "kötülüğü iyilikle savmak" gibi üstün bir ahlâkî niteliği benimsemekte ve uygulamakta fazla zorlanmaz. Nitekim Kur'an, kötülüğü iyilikle savma eğilimini konu edindiği âyetlerde, bu erdeme sahip olanların iman odaklı bir kişilik teşekkül ettirdiklerine dikkat çekmiştir.

Kur'an'ın hedeflerinden birisi, bireyleri arasındaki ilişkilerin iyilik esasına dayalı olduğu bir toplum modeli oluşturmaktır. Fakat en kumsuz toplumda bile "kötülüğün" bütünüyle ortadan kalkmadığı bilinir. İşte Kur'an az ya da çok toplumda ortaya çıkan "kötü" fiillerin bulaşıcı bir şekilde birbirini izleyip yaygınlaşmaması için "kötülüğü iyilikle sav-

⁴⁹ İbnu'l-Esîr el-Cezâîrî, *el-Kâmil-fi't-Târîh*, Matbaatü'l-Müniriyye, Mısır, h. 1348, II/170.

⁵⁰ Şevki Saka, *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, İstanbul, tsz., 156.

ma” prensibini getirmiştir. Eğer kötülük süreci benzeri bir kötülükle karşılık bulup giderse kötü fiillerin yaygınlaşmasına zemin hazırlarız. Kötülüğü iyilikle savmak, kötülük önüne çekilebilecek en etkili setlerden birisidir. Kötülüğü iyilikle engellemeyi başarabilirsek, ilişkilerde “iyilik” sürecini başlatmış, “kötülük” sürecine son vermiş oluruz. Böylece iyiliğin ve iyilerin hakim olduğu bir toplum yapısının teşekkülüne katkı sağlarız.

Kur’an’daki üstün ahlâk ilkelerini insanlara öğreten ve bunları ilk olarak hayatında tatbik edip gösteren Hz. Peygamber’dir. O, Kur’an’ı insanlara tebliğ ederken kötülüğü iyilikle savmanın nasıl olacağını fiilî olarak göstermiş, sözleriyle de mü’minleri bu yeteneği kazanmaya teşvik etmiştir.

Ahlâk eğitimi her zaman önemini ve ciddiyetini koruyan bir durumdur. İnsanlık üyeleri arasına sürekli yeni bireyler katılmakta ve bunların ahlâkî eğitimi büyük ihtiyaç arz etmektedir. Yeni yetişen nesle her dönemde ahlâk ilkelerini kazandırmak bu alanda en iyi yol ve yöntemlere başvurmaktan geçmektedir. Ailedeki ahlâk eğitiminden, örgün eğitimdeki ahlâk eğitimine kadar, yetişmekte olan nesle ahlâkî erdemleri kazandırmada, kötülüğü iyilikle yok etme prensibinin avantajlarından faydalanmak gerekir. Anne babaların ve eğitimcilerin bu yöntemi başarıyla kullanmaları tavsiye edilmelidir. Ayrıca yeni yetişen nesile “kötülüğü iyilikle savma” ilkesini bir karakter olarak kazandırmak için teşvik, öğüt verme, model oluşturma gibi yollar da denenmelidir. Böylece yetişmekte olan neslin de bu yöntemi hayatlarında kullanmalarına imkan sağlamalıdır.